

MARCO CASAGRANDE

ADATOK A XIX. SZÁZADI OLASZ-MAGYAR MŰVÉSZETI KAPCSOLATOK TÖRTÉNETÉHEZ

A XIX. században újra magáralátaláló magyar nemzeti művészetnek története látszólag egyike a legjobban ismert és a kutatók által bő- ségesen kiaknázott területnek. Csak látszólag azonban, mert egyes vi- szonylatokban ismereteink kimondottan hiányosak. Míg a festészet terén például részletkutatások, monográfiák segítségével lehetséges volt immár egy kimerítő képet rajzolni a művészi fejlődés fő vonalairól, ezek szellemi és művészeti gyökereiről,² addig a XIX. század szobrászatára vonatkozó ismereteink sokkal gyérebbek, sokszor még az előkészítő részletkutatások, az egyes művészek munkásságának többé-kevésbé teljes összeállításai is hiányoznak. Leginkább még Ferenczy István és Izsó Miklós munkás- ságát és művész-egyénségét ismerjük. A fiatalon elhunyt harmadik zseniális magyar szobrász, Fadrusz János működése már viszont a század- fordulóra esik. E három kimagasló és a fejlődés irányát meghatározó egyéniség működése közötti időszakok — mindegyik esetben 20—30 év — javarészt azonban feldolgozatlanok. Ennek okát természetesen abban kereshetjük, hogy a XIX. századi szobrászatunk **qualitás** dolgá- ban — eltekintve az előbb említett három művésztől — alatta áll a

² GENTHON ISTVÁN: *Az új magyar festőművészet története 1800-tól napjainkig*. Budapest, 1935.

XIX. századi magyar festészetnek. A puszta minőség-különbség azonban nem mentesít attól, hogy majd egyszer a modern magyar szobrászat történetét valaki megírja s ehhez a munkához kíván egyszerű adalék lenni Marco Casagrande olasz szobrásznak magyarországi működését összefoglaló szerény tanulmányunk is.

Természetesen, ha a XIX. századi magyar művészet itthoni alapkérdései sincsenek sok tekintetben tisztázva, még kevésbé tették vizsgálat tárgyává művészetünknek a környező országokkal való sokrétű kapcsolatait. Általánosan elfogadott tétel immár a magyar művészi léleknek a latin művészi szellemmel való szoros rokonsága, csaknem azt mondhatnók, azonossága. Szép számmal vannak másrészt kutatók, kik a régi magyar-olasz szellemi és művelődési kapcsolatokat s a művészeti vonatkozások konkrét emlékeit vizsgálják, sőt a XIX. századi magyar művészetben is nagy szerepet játszó olasz-magyar művészeti kapcsolatok kérdését is felvetik, a nélkül azonban, hogy az általánosságban mozgó megállapításokon s egy-két név felemlítésén túl a részletekbe bocsátkoznának. Ebből a szempontból is a festészet van előnyösebb helyzetben, hisz a XIX. század első felének egyik nálunk dolgozott jelentékeny olasz festőjének, *Jacopo Marastoni*nak életét és munkásságát már monografikusan feldolgozták.² Az általa Magyarországon elsőnek alapított képzőművészeti Akadémia festészetünk történetében valóban nagy szerepet játszott, s Marastoni a magyar Markóval együtt ma is mint a XIX. századi magyar-olasz művészeti kapcsolatok reprezentáns alakja szerepel.

Marastoni kor- és honfitársa *Marco Casagrande* ugyan nem alapított Akadémiát, magyarországi munkássága, a sok fiatal magyar szobrászt foglalkoztató egeri, pesti és esztergomi műhelye, ma is meglévő s aránylag nagyszámú alkotásai azonban méltóvá teszik, hogy vele részletesebben is foglalkozzunk. Kétségtelenül ő a legjelentősebb a század folyamán nálunk dolgozott olasz szobrászok között.

Az Itália és Magyarország közötti művészeti kapcsolatok nagy általánosságban két irányúak. Élesen szétválaszthatjuk az Itáliában tanult magyar művészek és a nálunk dolgozott olasz művészek csoportját. A középkor folyamán oly nagy hatást gyakorolt művészeti import-alkotások, vagy a barok korban másodkézből hozzánk közvetített olasz hatások a XIX. század folyamán már nem bírnak oly jelentőséggel mint korábban. Sajnos azonban, az előbb említett két fő kategória sincs átlagosan kidolgozva. Bár igen sok magyar művészről tudjuk, hogy járt

² PÉTER KORNÉLIA: *Marastoni Jakab, 1804—1860*. Budapest, 1936.

és tanult Olaszországban,³ alkotásaikon azonban még nemigen kísérelték meg rendszeresen lemérni a művészet hazájának adalékát s azt, hogy a látottakat miként hasznosították és adták tovább itthon. Másrészt a nálunk dolgozott egyes kimagasló olasz művészek nevének gyakori hangoztatása mellett megfedkezünk a szerényebb tehetségű művészek magyarországi munkásságának felkutatásáról és feldolgozásáról. Mindkét irányban tehát igen sok még a tennivaló s bizony a XIX. századi magyar művészet története, főleg pedig annak olasz kapcsolatai csak látszólag ismertek.⁴

★

A XVII. és XVIII. század folyamán a bécsi udvari művészet kigugázásaként számos olasz mester dolgozik Magyarországon, akik így résztvesznek az ország újjáépítésében, barokk templomaink díszítésében s hozzájárulnak nagymértékben ahhoz, hogy a XVIII. század utolsó tizedeiben és a XIX. század elején már magyar műhelygyakorlat jöhessen létre. Különösen áll ez Erdélyre, ahol a kolozsvári Toldalagi-Korda-ház olasz építője, *Carlo Justi* mellett már a XVIII. század végén magyar építőmesterek is feltűnnek, így Ugrai László, Alföldi Antal stb., vagy távolabb, Péchy Mihály a debreceni Nagytemplom tervező és építőmestere. (Korábban Pozsonyban a Dankó és Csillag építő-dinasztiák képviselik a magyarságot.)

Vannak azonban még a XIX. században is szép számmal olasz építészek Magyarországon, azonban már nem Bécs küldi őket, mint egykor *Pietro Spazzo*-t, *Martinelli*-t stb.,⁵ hanem most Bécs megkerülésé-

³ Az Olaszországban és főleg Rómában járt magyar művészek közül megemlíthetjük: Spiró Ede, Balassa Ferenc, Alconiere Tivadar, Kozina Sándor, Szeremley Miklós, Markó Károly, Alexics Miklós, Barabás Miklós, Girsik József, Schoeft Teodor, Tikos Albert, Heinrich Ede, Vidra Ferenc, Kovács Mihály, Ligeti Antal, Miklóssy József, Brocky Károly, Könyöki József, Molnár József, Weber Henrik, Simonyi Antal, Szilassy Géza, Szoldatits Ferenc stb. *festőket*, Böhm József Dániel, Célkuti (Züllich) Rudolf, Gutmann Jakab, Engel József, Marsalkó János, Alexy Károly, Dunaiszky László, Dozsnyay Károly stb. *szobrászokat*, tehát a XIX. század első felének csaknem valamennyi számottevő művészt. — V. ö. HORVÁTH HENRIK: *Magyar romantikus festők Rómában*. Klny. «Minerva».

⁴ A XIX. századi magyar-olasz művészeti kapcsolatok rövid összefoglalása: GEREVICH LÁSZLÓ: *Influssi italiani nell'arte ungherese dell'Ottocento*. «Corvina», 1939. 418—425. ll.

⁵ A XVII—XVIII. században nálunk dolgozott olasz művészek közül megemlíthetjük: *építészek*: Pietro Spazzo (Nagy-sombat), Carlo Martino Carlone (Kismarton, Loretto), Pietro Orsolini (Léka), Giovanni Battista Ricca (Nagyvárad); *szobrászok*: Gaetano Bussi (Pozsony), Carlo Bebo (Buda); *stukkátorok*: Pietro Antonio Conti (Boldogasszony, Loretto); *festők*: Luca Antonio Colombo (Boldogasszony), Antonio Galli Bibbiena (Pozsony), Antonio Fossati, Giovanni Giorgioli, Giovanni Antonio Galliardi, Martino Altomonte stb. stb.

vel közvetlenül is keresnek kapcsolatot az aránylag élénk építészeti tevékenységet kifejtő Magyarországgal.⁶

Még 1799-ben készít tervet a pesti Nemzeti Iskola számára *Giovanni Zambelli* építész, kinek fia *Andrea Zambelli*, a pesti céh tagja, 1824-ben a dór-oszlopos pesti lövöldét építi, melyet később a nagy árvíz után átépítenek.⁷ Döntően befolyásolta a magyar neoklasszicista építészeti alakulását a milánói származású *Pollák Mihály*, kinek művei már a század első tizedében feltűnnek Pesten (Deák-téri ev. templom, a budai Sándor-palota, most Miniszterelnökség stb.), a Nemzeti Múzeum épületével pedig Budapest egyik legszebb XIX. századi építészeti alkotását hozza létre.⁸ Úgy a Nemzeti Múzeum, mint a század egyik legnagyobb egyházi építkezésének, az esztergomi bazilikának építésénél feltűnik *Pietro Nobile* triezsti építész neve, kinek szerepe azonban inkább csak véleményezésre, felülbírálásra szorítkozik nálunk.⁹ A század negyvenes éveiben megfordul nálunk *Giuseppe Cassano* triezsti építész, ki a miskolci színház terveit rajzolja, majd a pesti lipótvárosi templomra is pályázik s számos egyéb világi épület tervét készíti el.¹⁰

Azonban nemcsak az itt dolgozott olasz építészek hatnak a magyar művészet alakulására, hanem a XIX. század két nagy magyar építésze, Hild József és Ybl Miklós is megjárják Olaszországot, s művészetükön ennek klasszikus hatása mindvégig érezhető marad.

Talán nem véletlen az sem, hogy a töröktől felszabadított Buda első vallásos tárgyú szabadtéri szobrát, a vári első szentháromság-szoborcsoportot, valamint első világi szobrát, a várostvédő Athéne kútfiguráját (ma az egykori városháza, most előljáróság sarkán) olasz mesterek készítik (*Venerio Ceresola* építész és *Bernardo Feretti* szobrász 1706-ban a Szentháromság-oszlopot, *Carlo Adami* 1785-ben az Athéne-szobrot). A XIX. században meginduló magyar szobrászat bölcsőjénél

⁶ A Magyarországon dolgozott olasz művészekre és a magyar-olasz művészeti kapcsolatokra vonatkozólag lásd BUDINIS: *Artisti italiani in Ungheria*. Opera del Genio Italiano all'Estero. Roma, 1937 — GEREVICH TIBOR: *Olasz-magyar művészeti kapcsolatok*. «Olasz Szemle», 1942. 2. sz. 161—169. ll. — KAPOSSY JÁNOS: *A magyarországi barokk európai helyzete*. Budapest, 1931. Klny. «Magyar Művészet».

⁷ LYKA KÁROLY: *Magyar művészet 1800—1850*. A táblabíróvilág művészete. Budapest, é. n. II. kiad. 445. l. — SCHOEN ARNOLD: *A pesti negyedik lövölde*. «Pest-

Budai Művészeti Almanach», Budapest, 1919.

⁸ ZÁDOR ANNA: *Leopoldo Pollack és Pollák Mihály*. Klny. «Archeologiai Értesítő» 1931. — LECHNER JENŐ: *A Magyar Nemzeti Múzeum épülete (1837—1926)*. Budapest, 1937.

⁹ PÁLINKÁS LÁSZLÓ: *Pietro Nobile tervei az esztergomi székesegyházhoz az Albertinában*. «Gerevich-Emlékkönyv». Budapest, 1942. — LECHNER id. m. 14—16., 27—29. ll.

¹⁰ LYKA id. m. 392., 451—452., 462. ll.

is olasz mestert, *Canova*-t találjuk, akinek művei még a század elején eljutnak hozzánk. Kritikusok és esztétikusok lelkesednek érte s hatása a század közepéig érezhető. *Canova* elsősorban mint *Ferenczy* mestere és művészi mintaképe jut fontos szerephez a magyar művészet történetében, de a neoklasszicista szobrászat magyarországi alakulásához itteni alkotásai is nagyban hozzájárultak. Még a XVIII. század utolsó tizedeiben készíti, valószínűleg báró Vay Dánielné megrendelésére azt a szomorkodó géniuszt ábrázoló síremléket, mely most a gyömrői templomban van felállítva. Eszterházy Miklós herceg leányának *Leopoldina*-nak ülő szobrát faragtatja vele, s gyűjteményében *Napoleon*, *Mária Lujza* és leányának mellszobra is helyet foglal. A *Leopoldina*-szobrot *Eszterházy* annyira megbecsülte, hogy a kismartoni parkban külön monopteroszt, a kis kerek görög templomot építtetett számára. *Széchenyi István* egy *Beatrice*-mellszobrot és a *Medici Vénusznak* *Canova* által készített átfogalmazását szerzi meg.¹¹ *Pyrker László* egri érsek birtokában egy kis *Keresztelő János*-szobor van¹² míg az *Andrássyak* gyűjteményében *Canova* «*Amor és Psyche*»-csoportjának kisebbített másolatát találjuk, mely ma a Szépművészeti Múzeumban van. Ugyan itt találjuk, *Apponyi Károly* gróf ajándékából, *Ceracchi Giuseppe*-nek a *Medici Venus* után készült «*Vénusz*»-át.¹³

Canova hatását számos *Ferenczy*-művön érezhetjük, legfeltűnőbb azonban az alsókorompai *Brunswick*-síremléken. Általában a XIX. század első felének csaknem valamennyi jelentősebb mesterénél találunk *Canova*-hatásokat, így *Kasselik Ferencnek* a pesti *Ferenciek-terére* készült kútpályázat tervén (1828), az *Uhr* faragta s egykor a váci-uti temetőben állott *Slawik*-síremléken (1834), *Bauer Mihály* egyes mellszobraiban stb. A *Canova* által kialakított nagyobbigényű, olaszos újklasszicizmust *Klieber József* képviseli nálunk, hozzá csatlakozik később *Huber József* is.¹⁴ Még 1840-ben is a pesti Műegylet első kiállítására a fiatal *Clair Alajos* szobrász a változatlanul tisztelt *Canova* mellszobrát küldi be,¹⁵ s nem egy szerényigényű polgári neoklasszikus ház

¹¹ CSATKAI ENDRE: *Canova magyar mecénásai*. «Magyar Művészet», 1925. — BARTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: *Gróf Széchenyi István művészkortársai és barátai*. «Magyar Művészet», 1930.

¹² SZMRECSÁNYI MIKLÓS: *Két kis Szent János-szobor Pyrker pátriarka érsek hagyatékából*. «Magyar Művészet», 1927.

¹³ Az Orsz. Szépművészeti Múzeum Katalógusa. Szobrászati művek. A Múzeum jobboldali udvarában elhelyezett emlékek.

¹⁴ V. Ö. MARCZIEVICZ ERZSÉBET: *A pesti Ferenciek-terének kútpályázata*. Adatok a pesti szobrászat történetéhez a XIX. század elején. Budapest, 1931, passim. — POGÁNY Ö. GÁBOR: *A magyar szobrászat a XIX. század első felében*. Budapest, 1939. 65., 84—85. ll. — OROSZLÁN ZOLTÁN: *Magyar szobrászat a XIX. században*. Budapest, 1936.

¹⁵ «Művészet», 1909. 339. l.

udvari kútfigurájában távoli Canova-mintaképek élnek még sokáig tovább.

Canova magyar mecénásai azonban nemcsak az akkor feltétlenül elismert mester alkotásait szerezték meg, hanem más olasz mestereket is foglalkoztattak, illetve munkáikat gyűjteményükben helyezték el. Így az Eszterházy-gyűjteményben *Bartolini*, *Pisani*, *Tadolini*, *Baruzzi*, *Tenerani*, *Fabrici* stb. szobrai voltak képviselve, ezek közül azonban csak Tadolini «Amor és Vénusz» csoportja került át a Szépművészeti Múzeumba, a római Akadémia elnökének, a francia származású *Massimiliano Francesco Laboureur* «Metabeus»-t ábrázoló szobrával együtt.¹⁶ Az Eszterházyaknál mintegy hagyomány volt az olasz mesterek foglalkoztatása, s így, közvetlenül az általunk tárgyalt kor előtt, Eszterházáknál mint festő és színházi dekorátor *Pietro Travaglia* és *Alessio Cantini* dolgozott.¹⁷ A XVIII. század végén meginduló magyar színeszetben nemcsak a darabok szerzői között találunk sok olaszt (Metastasio, Goldoni, az operánál Paisiello, Cherubini stb), hanem a díszletfestők és színészek között is. Az Eszterházyak udvari színházának eddig még kiaknázatlan sok olasz kapcsolata van. Elég, ha az általuk Sopronban és Pozsonyban nyomtatott olasz opera-librettókra utalunk, amelyek között egy-két eddig ismeretlen kézirat is lappanghat. Kassán az 1789-ben épített színház díszleteit is az olasz *Brioschi* festi s hogy nemcsak egyszerű színházi dekorátor festő volt, mutatja az is, hogy később az újonnan épült kassai városháza falfestményeit is ő készítette.¹⁸

A Széchenyiek Cenken az olasz *Bentolini* szobrászt foglalkoztatják. A negyvenes években Budán Ferenczy egyik tanítványa *Morelli* sok sírkövet és egyéb önálló munkát farag. Pécsen már a XVIII. században működik a *Gianone* szobrász-család, kik az egész Délvidéket ellátják oltárszobrokkal, síremlékekkel. A dinasztia első tagja, *Pietro* 1823-ban hal meg s műhelyét fia *Giovanni* veszi át, aki a pécsi budai-plébánia oltárszobrai is készíti s résztvesz a székesegyház Pollák-féle átépítésében. A család egy harmadik tagja, *Agostino* a harmincas évek körül működött.¹⁹

Casagranden kívül a század első felének két legjelentősebb olasz szobrásza, kik nálunk vagy Magyarország számára dolgoztak, kétségtelenül a modenai *Giuseppe Pisani* és a milánói *Raffaello Monti*. Az első Károly Ambrus főherceg-prímás esztergomi síremlékét készítette (1824) Canova stílusában, de több realizmussal, míg Monti a Nemzeti Múzeum

¹⁶ MELLER SIMON: *Az Eszterházy-képtár története*. Budapest, 1915. LXIV. 1.

¹⁷ MELLER id. m. XXXII. 1.

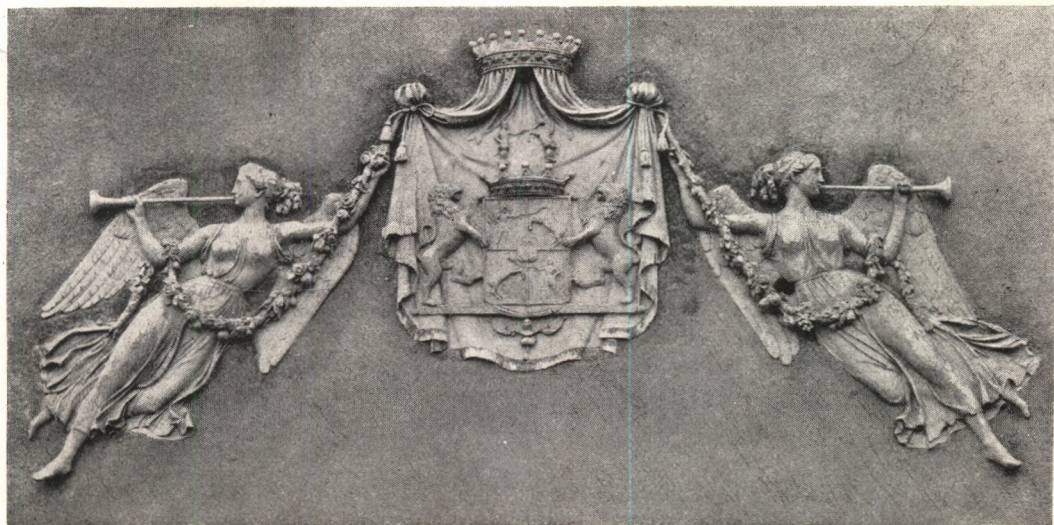
¹⁸ LADISLAO PÁLINKÁS: *Il teatro ungherese di Cassovia*. «Corvina», 1938. VII. 1.

¹⁹ LYKA id. m. 349., 476., 356. ll.

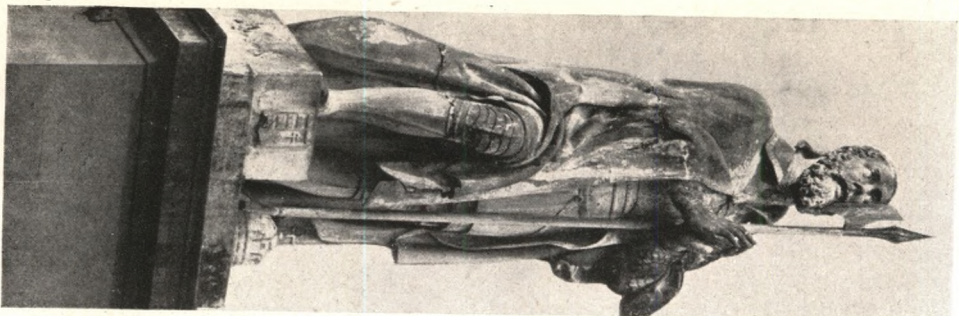

1. kép. *Hít, Remény és Szeretet.*
Az egri székesegyház oromszobrai.

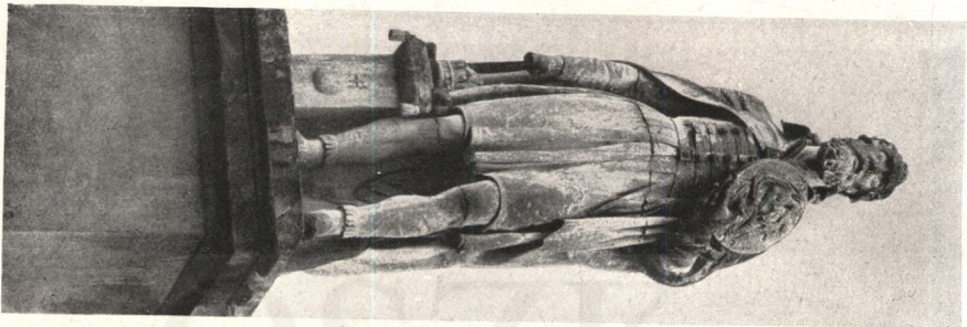
Országos Széchényi Könyvtár

2. kép. *Trombitáló angyalok a Fáy-család címerével.*
Fáy (Abauj-Torna m.), a kastély homlokzatán.

3. kép. *Szent László.*
Kőszobrok az egri székesegyház előtt. téren.

4. kép. *Szent István.*
Kőszobrok az egri székesegyház előtt. téren.

5—6. kép. *Szárnyas cherubok.*
Márványszobrok az egri székesegyház szentélyében.

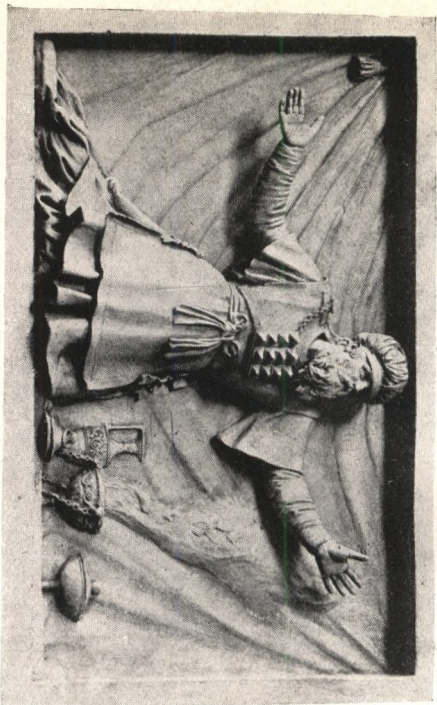

7. kép. Kulcsátadás.

8. kép. Lábmosás.
Domborművek az egri székesegyház szentélyében.

9. kép. Áron.

10. kép. Mózes.

11. kép. Lukács evangélista.

12. kép. János evangélista.

Dombornítvek az egri székesegyház szentélyében.

oromzatának szoborcsoportját s több mellképet mintázott (Pollák Mihály és József nádor mellszobrai a Nemzeti Múzeum előcsarnokában, gr. Teleki Józsefnek, az Akadémia elnökének mellszobra az Akadémián).²⁰

Számos olasz művészt találunk ezenkívül a század két nagy egyházi építkezésénél: Esztergomban és Egerben. A primási székesegyházban a már említetteken kívül dolgozott *Pietro Bonanni*, aki a magyar szentekkel és angyalokkal, valamint biblikus tárgyú reliefekkel díszített főoltárt (1851) s a déli kereszthajó egyik oltárát készítette. A torinói *Pietro della Vedova* Pázmány Péter szobrát faragta Esztergom számára (1882). A főoltárképet ugyanitt, valamint két mellékoltárképet *Michelangelo Grigoletti* festette, ki egri munkálkodása után Pyrker érsek ajánlatára került Esztergomba.²¹

Az olasz művészek egri működése szorosan összefügg Pyrker László volt velencei pátriárka érsekségével. Legfontosabb szerepet Egerben Marco Casagrande tölti be, aki a székesegyház teljes szobrászati díszítését készítette illetve tervezte. Pyrker és a székesegyház számára azonban több festő is dolgozik: a modenai *Adeodato Malatesta* («Jézus megkeresztelése a Jordán vizében»), a velencei *Giovanni Schiavoni* («Kálvária»), a vicenzai *Giovanni Busato* («Szent Anna») és a velencei *Michelangelo Grigoletti* («Szent Mihály arkangyal Luciferrel», «Szent Család»), aki a pécsi székesegyház számára is dolgozott.²²

Esztergommal és Egerrel azonban még korántsem merül ki a magyarországon dolgozott olasz mesterek munkássága, s az eddig említett néhány nevet még sok olasz művésszel egészíthetjük ki. Pesten a volt pálos kolostor, most szeminárium könyvtártermének mennyezetére a veronai *Pietro Rivetti* fest 1802—1803 táján dekorációt, Magyarország és a társországok címereit.²³ Főton *Gaetano Bianchini* oltárképet fest a templom számára.²⁴ S még a század második felében is, mikor pedig a magyar művészet megerősödött és kiterjedtebbé vált, találunk olasz mestereket, mint a velencei *Antonio Dal Zotto*, aki a hetvenes években a budavízvárosi régi temetőben a Gyulay grófok mauzoleumában igen fejlett technikai készséggel két reális, a való térbe helyezett bronzfigurát, szentek, apostolok és éneklő angyalok alakjait mintázza meg.²⁵

★

²⁰ LECHNER id. m. passim. — LYKA id. m. 141., 281., 471. ll.

²¹ EDVI-ILLÉS GYULA: *Az esztergomi főszékesegyház*, 1822—1869. Budapest, 1929.

²² VOIT PÁL: *Az egri főszékesegyház*. Eger, 1934. 58—59. ll.

²³ LYKA id. m. 506. l.

²⁴ LYKA id. m. 22. l.

²⁵ TELCS EDE: *A Gyulay grófok mauzoleuma*. «Pest-budai művészeti almanach». Budapest, 1919. 125—136. ll.

Az eddigi felsorolásból is kitűnik, hogy a XIX. században Magyarországon vagy Magyarország számára aránylag sok olasz mester, építész, szobrász és festő dolgozott. Jelentőségben azonban az egy Marastont kivéve egyikük sem múlja felül *Casagrande*-t, nemcsak műveinek nagy száma és fontossága, hanem műhelyének látogatottsága miatt is. Már mint érett és jónevű művész, a velencei Akadémia tiszteleti tagja kerül Magyarországra 1833-ban.²⁶ A velencei Akadémia elnökének Leopoldo Cicognara gróf ajánlására Pyrker egri érsek hívja meg, aki velencei pátriárkasága idején (1821–27) ismerkedett meg a mesterrel.²⁷ Még Velencében (1826) készített *Casagrande* Pyrkernek egy kis *Szent János*-szobrot (16. kép), mely azonban a 23 éves kiforratlan szobrászt mutatja.²⁸ Ettől kezdve egészen Magyarországra való jöveteléig stílusa különösen nagyméretű dekoratív szobrászi megbízások révén sokat fejlődött s sok Canova-hagyományt szívott fel. Canova újklasszicizmusától veszi kissé száraz monumentális kompozícióit, mely különösen reliefjeiben érződik. Általában *Casagrande* képességei inkább a dekoratív szobrászat és e révén a relief felé irányították, bár a huszas években Itáliában több önálló szoborcsoporton dolgozott és értük kitüntetésben is részesült. Szabad szobrainál gyakran anatómiai hiányosságok és valami barokk maradványként ható érzelmes, patétikus szellem tapasztalható.

Casagrande egri működése 1833 és 1835–36 közé esik. Ez alatt készíti el a székesegyház csaknem teljes külső és belső szobrászati díszítését.²⁹ A székesegyházhoz közeledve már messziről látszanak az attikán elhelyezett *Hit*, *Remény* és *Szeretet* hatalmas kőszobrai (1. kép). A szobor-

²⁶ *Casagrande* életére, olasz- és magyarországi munkásságára vonatkozó irodalmat l. THIEME—BECKER: *Künstler-Lexikon*. Bd. VI. Leipzig, 1912. 99—100. ll. (Lyka) és SZENDREI—SZENTIVÁNYI: *Magyar képzőművészek lexikona*. I. köt. Budapest, 1915. 298—299. ll. Az ezekben a művekben szereplő irodalmat a továbbiakban nem idézzük, inkább csak az azóta megjelent munkák megjelölésére szorítkozunk.

²⁷ Pyrker alakja és szerepe a magyar művészet fejlesztésében és történetében, valamint olasz kapcsolatai még nincsenek teljesen feldolgozva. Eddig inkább csak irodalmi munkásságával foglalkoztak, legutóbb CZIGLER ÁBEL: *Felső-éori Pyrker János László, 1772—1847*. (Budapest, 1937. *Minerva*-könyvtár 109. sz.; a korábbi bibliográfiai anyagra való hivatkozásokkal.)

Pyrker 15 olasz beszédének kiadatlan kéziratai az egri Érseki Könyvtárban vannak (I. 2. III. 216). Kiadatlan kéziratok önéletrajza pedig, melyben valószínűleg érdekes részletek lehetnek velencei tartózkodására vonatkozólag, a bécsi Nationalbibliothekben van. (Handschriften, Ser. Nov., 4446.)

²⁸ SZMRECSÁNYI id. m. — Idem: *Eger művészetéről*. Tanulmányok és jegyzetek a hazai barokk történetéhez. Sajtó alá rendezte KAPOSSY JÁNOS és RADISICS ELEMÉR. Budapest, 1937. 172—178. ll.

²⁹ *Casagrande* teljes egri szereplésével VOIT PÁL foglalkozik részletesen (id. m. 50—56. ll., u. o. okmánytár és irodalom). — Lásd még SZMRECSÁNYI MIKLÓS: *Eger és környéke részletes kalauza*. Budapest, 1925.

nem lesz patétikus, másutt pedig az alakok szelíd hullámzó ritmusával kíséri és festi alá a cselekmények hangulatát.

A székesegyház hajójában a kupola és az énekeskarzat közötti szakaszon *Szent Cecília, Dávid király, Jézus és a házasságtörő asszony*, és *Jézus bevonulása Jeruzsálembe* ábrázolások vannak. A kereszthajóban: *Tóbiás és Raffael arkangyal, Angyali Üdvözet, Szent Péter kiszabadítása a börtönből, Mihály arkangyal legyőzi a gonosz angyalokat*; a kupola négy pillérjén: *Ágoston, Jeromos, Gergely és Ambrus egyházatyák*, a kupola és a szentély közötti mellékhajókban pedig: *Lázár feltámasztása, Engedjétek hozzám a kisdedeket* ábrázolásokat találjuk. Ezeknek a domborműveknek a kivitelezését nagyrészt Casagrande egeri műhelyének, valószínűleg Bauer Ignác és Molnár Mihály szobrászoknak tulajdoníthatjuk stiláris és technikai különbségek alapján. Neveik Casagrande Egerből való eltávozása után is előfordulnak az elszámolásokban, valószínű tehát, hogy Casagrande legfeljebb csak a tervrajzokat készítette a domborművekhez.

Ezen a ponton Casagrande magyarországi munkásságának egy lényeges eredményéhez értünk. Nemcsak meghonosítja nálunk a neoklasszikus szobrászat tisztultabb, artisztikusabb és nagyobbigényű itáliai irányát, szemben az érzelgősebb s polgárabb bécsi irányzattal, hanem műhelyek létesítésével a fiatal magyar szobrászok elsőrendű tanítójává is lesz. Egeri műhelyében tanul Bauer György egeri születésű szobrász is, ki Kracker János festő keresztet tartó, térdeplő nemtőt ábrázoló klaszicizáló síremlékét faragja 1850 körül s az egeri kálvária-kápolna domborműveit készíti.³⁰ Bauer György egeri szobrászt, aki Casagrandet később Esztergomba is elkísérte, nagy valószínűséggel azonosíthatjuk az elszámolásokban szereplő Bauer Ignáccal, annál is inkább mert ez utóbbi nem biztosan azonosítható a huszas években Pesten már mint kész szobrász működő hasonlónevű Bauer Ignáccal. Az elszámolásokba tévedés az akkoriban is gyakori kettős keresztnevek csonka írásával csúszhatott.

Egerben tanult Casagrandenál Faragó József is, aki mint műkedvelő «őstehetség» Pesten kezdte, majd Egerbe került s Casagrandet Esztergomba is elkísérte. A szabadságharc utáni időkben, miután a müncheni akadémiára magát felvétetnie nem sikerült, templomi faszobrok faragásával tengődött, majd végképp elkallódott.³¹

Egeri tartózkodása alatt Casagrande még egyéb szobrászi munkákat

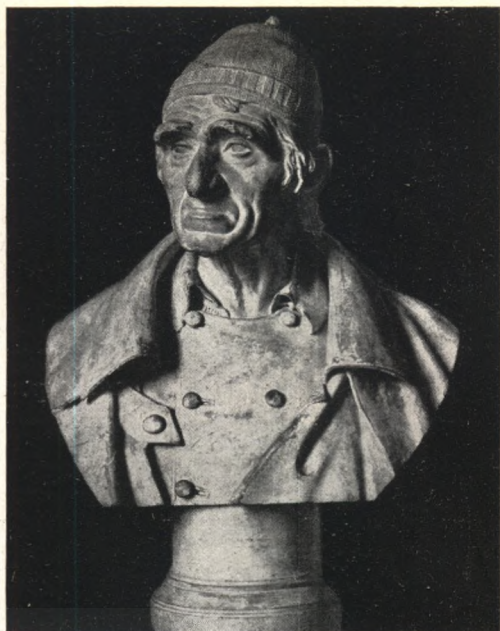
³⁰ SZMRECSÁNYI MIKLÓS: *Kracker János Lukács szülőhelye és egeri síremléke. «Magyar Művészet»*, 1931. 123. l. — ÉBER LÁSZLÓ:

Művészeti Lexikon. Budapest, 1935. Bauer címszó alatt.

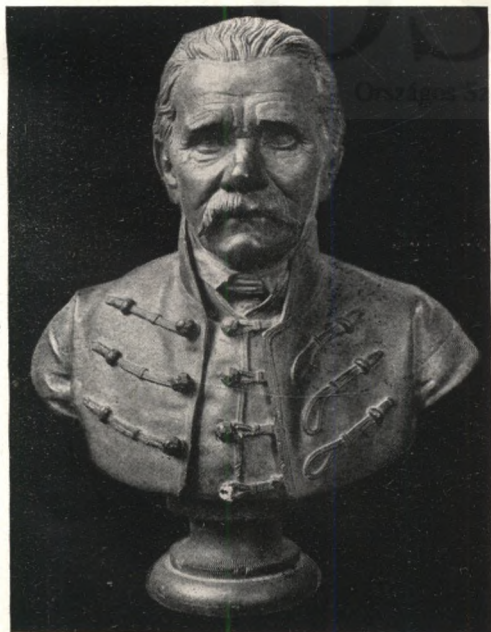
³¹ «Művészet», 1902. 78. l.; 1907. 300. l.

13. kép. *Pyrker László.*

14. kép. *Casagrande édesapja.*

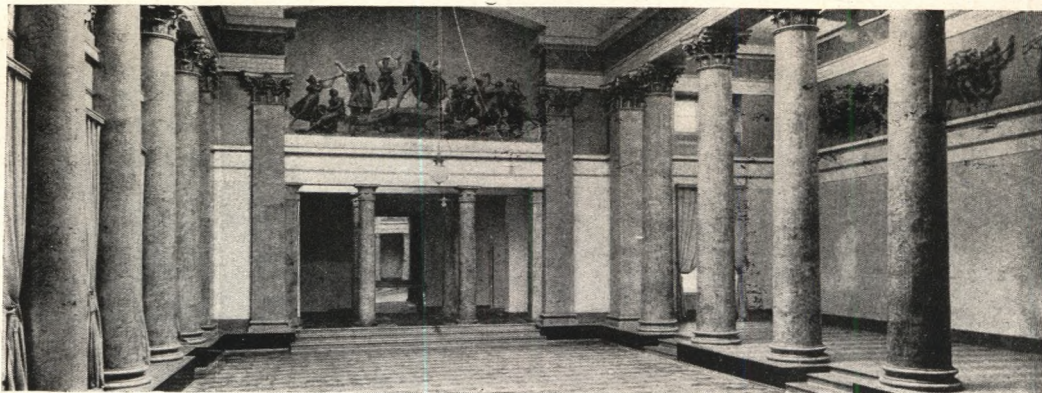

15. kép. *Lévay nagyprépost édesapja.*

16. kép. *Ker. Szent János.*

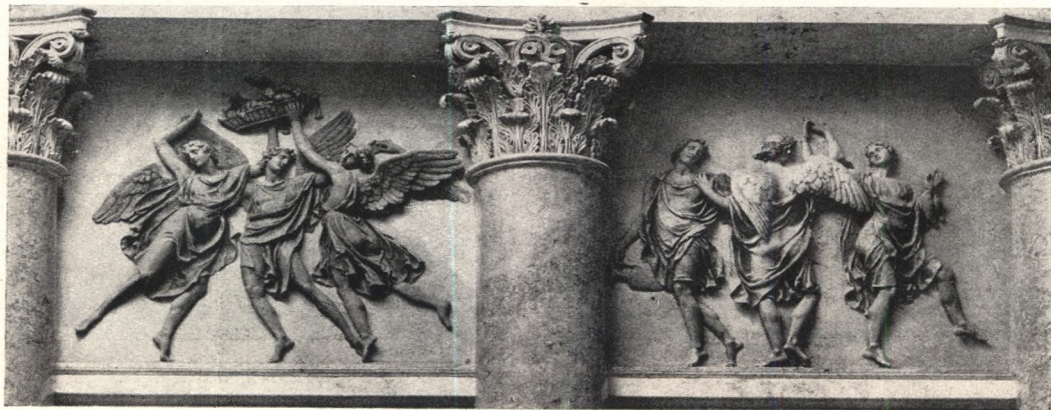
13—15. Eger, Érseki Lyceum. — 16. Eger, Érseki palota.

17. kép. *A Parnasszus.*

18. kép. *Az Olymposz.*

19. kép. *Táncoló génuszok.*

Budapest, a Főkapitányság (volt Ullmann-palota) díszterme.

20. kép. *Pán.*

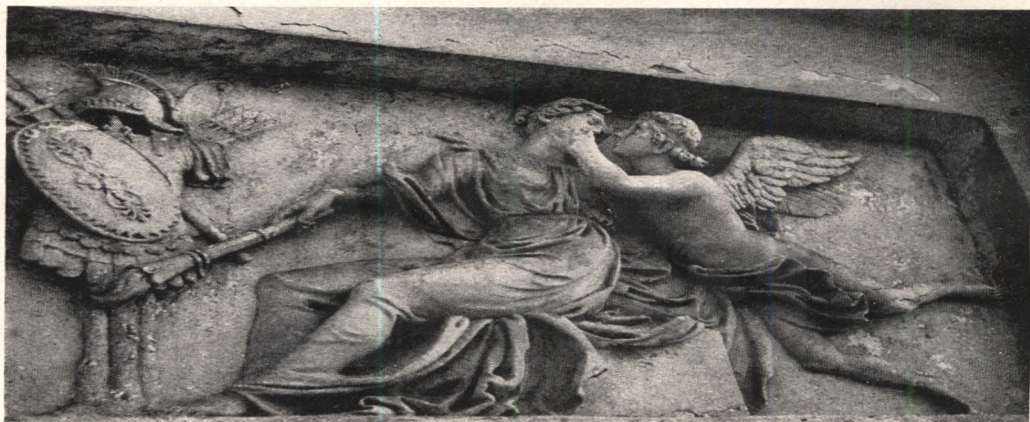
21. kép. *Auróra.*

22. kép. *Lucretia.*
Fáy (Abauj-Torna m.), a kastély dísztermében.

23. kép. *Vendégszeretet.*

24. kép. *Béke.*

25. kép. *Barátság.*

Andornak-Tállya (Heves m.), a Mocsáry-kastély homlokzatán.

is készített. Így Durcsák János kisrépost megbízásából *Szent István* szobrát, mely a régi várbeli székesegyház kiásott romjai között egy pillérköteg töredékén állott. Ez időbeli magán munkásságának legsikerültebb alkotásai azok az arcképszobrai, melyek az egeri Érseki Lyceum Múzeumában vannak s új, igen előnyös oldalról mutatják be a művészt. Tekintve, hogy a mellszobrok egeri személyeket ábrázolnak s azok is, amelyekről tudomásunk van, nagyrészt Egerhez kapcsolódnak, feltételezhetjük, hogy mellszobrainak egy részét egeri tartózkodása alatt készítette illetve vállalta el. Ezeknek a szobroknak egyelőre csak egy része, összesen három mellkép ismeretes az egeri Lyceumban. Ezek: *Pyrker László* márvány mellszobra, *Bartakovics* érsek ajándéka (13. kép), *Casagrande édesapja* gipsz mellszobra, melyet Casagrande egeri születésű felesége, *Kovács Mária* ajándékozott férjének 1880-ban bekövetkezett halála után (14. kép) és *Lévay Sándor* nagyrépost édesapját ábrázoló gipsz mellszobor (15. kép), melyet Lévay maga ajándékozott a Lyceumnak.³² Egeri vonatkozású arcképszobrai még *Rutter* prépostnak, *Siskovics* és *Mednyánszky* szentszéki jegyzőnek büsztjei. 1840-ben a pesti Műegylet első kiállításán Casagrande öt kiállított műve közül három arcképszobor és pedig «*Pyrker László* életnagyságú mellszobra gipszben, *egy asszonyság életnagyságú mellszobra* gipszben, ugyanígy *egy kisebb férfi mellszobor*».³³ Az 1840-ben gipszben lévő *Pyrker* szobor 1856-ban készülhetett el, midőn Casagrande ismét Magyarországon járt,³⁴ atyja szobrát pedig Olaszországban mintázhatta.

Arcképszobrai józan realizmusról és nagy jellemző késziségről tanúskodnak. Van bennük valami a római arcképszobrászat megkapó erejéből. Figurái nemcsak egyéni ábrázolások, hanem jellemtípusok is. Canová-nak és általában a neoklasszicizmusnak hideg, görögös szkémái teljesen hiányoznak belőlük, bár ezt a görögös arctípust különösen domborművein gyakran megtaláljuk. A mellképek mintázása biztos, gondos, de nem aprólékos. Ezek a munkák Casagrande legjobb magyarországi munkái közé tartoznak.

Eger számára Casagrande még egy *főoltár-tervet* is készített (Danhauser főoltárképét 1835-ben állították fel.). Egy másik *oltárterve*, mely «*Mária* koronázását» ábrázolja, a rajta lévő dátum és aláírás alapján

³² Az egeri Érseki Lyceum tárgymutatójában (Eger, 1925) csak *Pyrker* és *Casagrande* apjának mellszobrai szerepelnek. (325., ill. 315. sz.)

³³ P. I.: *Az első magyar művészkiállítás.* «Művészet», 1909. 405. l.

³⁴ «Boldogemlékezetű *Pyrker László* egeri érsek szobrát . . . Casagrande által készítve nemsokára muzeumunkban szemlélendjük». «*Vasárnapi Ujság*», 1856. 123. l.

1840-ben keletkezett. A főoltár-terve lehet, hogy még 1848 előtt készült — ekkor Casagrande több évre Itáliába ment — megbízást rá azonban csak 1856-ban kaphatott Bartakovics érsektől, amikor feltételezhetőleg ismét Magyarországon járt. A tervből két kis *Imádkozó angyal*-t, melyek a mai oltár tetején, kétoldalt nyertek elhelyezést, Casagrande már Olaszországban faragta carrarai márványból s 1863-ban küldte Magyarországra.³⁵ Halálakor 1880-ban még két, háromnegyed részben kifaragott carrarai márvány *Cherub* (5—6. kép) volt műhelyében, hihetőleg az általa tervezett főoltár számára, amelyeket az érsekség aztán elhozatott s Huszár Adolffal faragtatott készre. Ma a főoltár két oldalán vannak felállítva. Huszár az eredeti kompozíciókon nemigen változtathatott, azonban alapelgondolásaiban és formáiban még így is nagyon távol esnek az Eger számára 1833 táján készített királyszobroktól. Casagrande művészi fejlődésnek, technikai készségének növekedését ezen a két alkotáson mérhetjük le leginkább.

Pyrker pátriárka 1835 május 1-én állít ki Casagrande részére magasztaló szavakkal telt működési bizonyítványt. Ebben a bizonyítványban azonban csak az egri székesegyház homlokzatára készült öt szobrot említi. Lehet, hogy a székesegyház belső díszítése ebben az időben még folyamatban volt s Pyrker a nyilván ajánlás céljából kiállított bizonyítványba ezeket még nem vette be. Másrészt tudjuk, hogy Casagrande még egri tartózkodása alatt megnősült, valószínűleg 1835-ben. Lehet, hogy ez után fiatal feleségével Olaszországba utazott s egri munkáit csak onnan való visszatérte után 1837 és 1841 között fejezte be. Ezt az időpontot kell a székesegyház belső díszítése elkészültének tekintenünk, bár 1837 után már állandóan nem Egerben, hanem Pesten tartózkodik, 1841-ben pedig Esztergomba teszi át műhelyét.

Casagrande pesti működésének székhelye a régi Ullmann-ház volt, a mai Főkapitányság épületének a Zrínyi-utca és a Ferenc József-térre néző sarokrészlete. A telken 1834-ben Ullmann Móritz Hild Józseffel építtette házát, mely azonban még 1837-ben csak nagyjából készült el. Az épület homlokzata dísztelen, annak egyszerű és a tér többi épületével összhangban levő kiképzését a Szépítő Bizottmány írta elő. Az emeleti nagyteremnek díszítése azonban Casagrandere várt, aki még egri tartózkodása alatt ismerkedhetett meg Hild Józseffel és az ő révén került a gazdag pesti polgár építkezéséhez.

A terem tulajdonképpen két hosszú párhuzamos teremből áll, melyeket korintusi oszlopok választanak el egymástól. Az oszlopok a

³⁵ «Vasárnapi Ujság», 1863. 287. l.

teremnek a homlokzat felé néző oldalán az ablakok osztásánál mint fél-oszlopok megisméltődnek. A nagyobbik terem két végében porticus-szerű kiképzést találunk két oszloppárral. Casagrande a két porticus feletti falmezőt, a nagyterem ablakai felett levő mezőket, valamint a kisterem teljes hosszanti falát díszítette domborművekkel. A terem hosszanti lezáródásánál egyik oldalon a *Parnasszus*-t (17. kép) ábrázolta, amint Apolló egy sziklás domb tetején szélesen csapódó köpenyben, baljában lantjával áll, két oldalán pedig nyolc múzsa attribútumaikkal táncot lejt. A kilencedik múzsa, melyet a szimmetria kedvéért Casagrande a főkompozícióból kihagyott, a szomszédos ablak fölötti mezőre szorult. A terem másik hosszanti végében a görög istenek családját, az *Olimposz*-t ábrázolta (18. kép), amint Zeus trónol, miközben Hébe kupájába italt tölt. A lépcsőzetesen megoldott Olimposzon balra Pallas Athéne, Aphrodité és a kis Eros, jobbra pedig négy istenség csoportja helyezkedik el. A kisterem hosszú, meg nem szakított frízén táncoló és egymásba kapcsolódó nőalakok között a *Három Grácia*, *Vénusz* és *Ámor* alakjai, mint a kompozíció szellemi központjai tűnnek fel. A díszteremnek a homlokzat felé eső oldalán a féloszlopokkal keretezett hatalmas ablaknyílások feletti kis frizekben *Táncoló géniuszok* csoportjai jelennek meg gyümölcsös kosárral, amphorával stb. (19. kép). A középső mezőben *Ceres* istenasszonyt trónuson ábrázolja, mellette áll *Hermes* és maga a *megrendelő*.³⁶ Az egyik korabeli ruhában ábrázolt alakban többen József nádor vonásait vélik felfedezni.

Az Ullmann-ház domborművei Casagrande legjobb magyarországi alkotásai közé tartoznak. Kiegyensúlyozott kompozíciójuk, formai gazdagságuk és változatosságuk, az alakok könnyed mozgása és ritmusa, a helyesen alkalmazott dekoráció minden előnyét és szépségét megmutatják. Felfogásuk derűje és könnyedsége is magasan a többi magyarországi Casagrande-mű fölé emelik ezeket a reliefeket. Már kortársai is azzal gyanúsították, hogy nem ő maga készítette a domborműveket, hanem Ferenczy egyik tanítványa, Herbinger Ferenc. Ez utóbbinak munkásságát nem ismerjük, a súlyos Ferenczy-iskolában pedig nemigen kaphatta ezt a könnyed szellemet. Semmi okunk sincs egyéb-

³⁶ A pesti reliefekkel újabban DOMBI JÓZSEF foglalkozott több ízben. (*A budapesti főkapitányság épülete*. «Ifjúsági vezető», XI. évf. II. sz. 1937. november, 401—405. ll. ; u. a.: *Ismeretlen Budapest*. A főkapitányság épülete. «Művelődés», II. évf. 9. sz. 1941. 8—9. ll.) — L. még

HORVÁTH HENRIK: *Budapest művészeti emlékei*. Magyarország művészeti emlékei II. köt. Szerk. Gerevich Tibor. Budapest, 1938. 55., 90., 95. ll. (Horváth indokolatlanul 1940-re teszi a reliefek keletkezését. — BAJÓ GYULA: *Budapest újkori épület-szobrászata*. Budapest, 1942. 61. l.

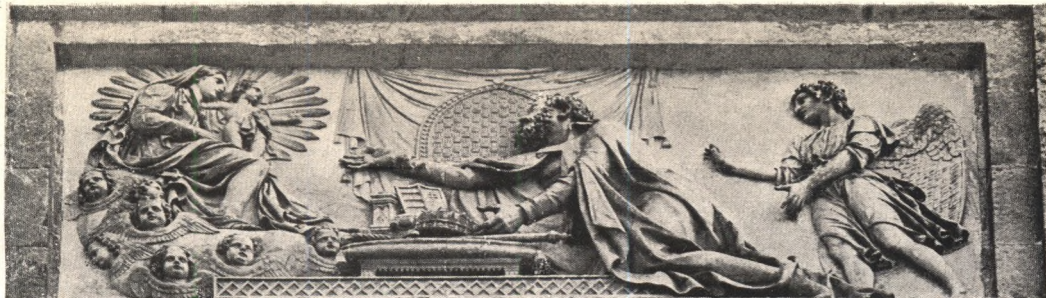
ként, hogy a pesti neoklasszikus szobrászatnak ezt az egyedülálló remekművét Casagrandetól elvegyük.

Casagrande az Ullmann-házban azonban nemcsak a reliefeket készítette el, hanem műhelyt is tartott fenn, amelyben vidéki rendeléseit elégitette ki. Így Fáy István grófnak az abaújmegyei Fáj³⁷ községben levő kastélya részére több domborművet és szobrot készített 1838-ban. Az U-alakú földszintes fáji kúria főkapuja felett a Fáy-család drapériás címerét tartó, trombitát fújó két *Szárnyas angyalt* mintázott. (2 kép). Az alakok típusa, mozdulatuk, lebegésük az Ullmann-ház figuráira emlékeztetnek. A díszteremben három stukko-domborművet készített Casagrande: *Pán* táncoló nimfákkal és bacchánsokkal (20. kép), *Aurora* (21. kép), és *Lucretia* (22. kép).³⁸ Fáy István gróf részére még egy hatalmas (13 láb magas) *Apollo*-szobrot is készített, ezt a művet azonban ma nem ismerjük. A reliefek között különösen Pán csoportja válik ki úgy kompozicionális, mint mintázási szempontból. A dekoratív alakok eléggé plasztikusak, egyes apró részletek itt-ott jelölve vannak, a mozgások elevenek és reálisak. Laposabb plasztikájú, mintázásában puhább az *Aurora*-dombormű, bár finom tájképi részletet ad gémeskúttal. A száguldó kocsi lovai, a felhőkben úszó alakok a lebegés és a könnyedség érzetét elég jól felkeltik. A szerelmesétől búcsúzó, felhőre támaszkodó, háttal ábrázolt alak tartásában azonban némi elrajzoltság, esetlenség van. Legkevesébbé sikerült a *Lucretia* történetét ábrázoló jelenet. Az esemény függönyökkel lezárt belső térben játszódik le s kompozíció szempontjából még kielégítő. Merev és száraz azonban az alakok megmintázása, szkématisa a köpenyek redőrendszere. A haldokló *Lucretia* alakjában sok finomság van ugyan s a római Lupára öklét fenyegetőleg felemelő férfi (*Lucretia* férje vagy atyja) alakjában szinte drámai feszültséget ér el. Jobboldalt genre-szerűen egy szolgálóleány siet az esemény felé, míg baloldalt két vitatkozó férfi foglal helyet. Kompozicionális és belső tartalmi kvalitások alapján minden bizonnyal Casagrande készítette a tervet ehhez a reliefhez is, a mintázásbeli különbségek, szárazságok azonban arra engednek következtetni, hogy valamelyik tanítványa vitelezte ki. Ugyanezeket a hibákat találjuk az egri székesegyház számára készült azoknál

³⁷ LYKA tévesen jelöli meg a Fáy gróf számára készült reliefek helyét először Pécelben (THIEME—BECKER *Künstler-Lexikon*, id. h.), majd Fáy gróf képgyűjteményével kapcsolatosan az abaújmegyei Májban (id. m. 96. l.).

³⁸ GENTHON ISTVÁN—SZENTIVÁNYI

GYULA: *Abaúj-Torna vármegye és Kassa műemlékei*. Klny. Vármegyei szociográfiák: *Abaúj-Torna vármegye c. kötetből*. Budapest, é. n. 3. l. — A szerzők stiláris alapon *valószínűleg* Casagrande alkotásainak mondják a domborműveket.

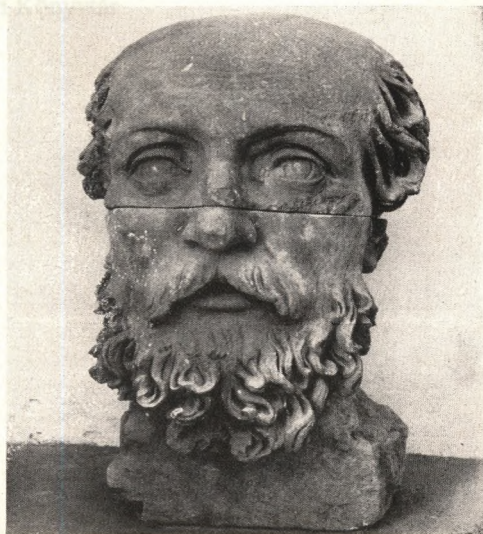
26. kép. *Szent István felajánlja a koronát Máriának.*

27. kép. *Szent Lászlót felkérlik a kereszteshadak fővezéréül.*
Domborművek az esztergomi főszékesegyház nyugati homlokzatán.

28. kép. *Szent István.*

29. kép. *Apostol.*

Az esztergomi főszékesegyház nyugati homlokzatán volt szobrok részletei.
Esztergom, Mintaterem

30—32. képek. Tervek a Mátyás- emlékműhöz.

a domborműveknél is, amelyeket nem maga, hanem tanítványai mintáztak. A két első relief Casagrande jobb magyarországi munkái közé tartozik s felfogásban, könnyed gráciában a pesti domborművekkel tartanak formai és szellemi rokonságot. Mindkét helyen ugyanazt a pogány életörömet, a görög-római világnak azt a természetes humanitását találjuk meg, mely a Bécsből jövő kispolgári életformával teljesen ellentétes s így új színt, a magyarhoz közelebb álló lelkeséget jelent XIX. századi ujklasszikus szobrászatunkban.

Pesti tartózkodása alatt (1838) készített Casagrande dekoratív domborműveket a hevesmegyei Andornakra is (mai neve Andornak-Tállya) Mocsáry Imre részére. A kastély utcai homlokzatán elhelyezett domborművek a *Vendégszeretet*-et (23. kép), a *Béké*-t (24. kép) és a *Barátság*-ot (25. kép) ábrázolják. Külső falfelületen lévén nemcsak az idő rongálta meg őket erősen, hanem a többszöri átfestés következtében vastag mészréteg is borítja a domborműveket. A két alakot szerepeltető, semleges háttér elé helyezett allegórikus domborművek Casagrande közepes alkotásai. Érezni lehet, hogy bennük anatómiai nehézségekkel küzdött. A ruhtalan test, az erősen kontrasztos mozgás, különben is Casagrande gyenge oldala.

Casagrande pesti tartózkodása idején valószínűleg még egyéb megrendelésnek is eleget tett s ezeket a ma is meglevő alkotásait csak irodalmi említés hiányában nem sikerült eddig meghatározni.³⁹ Az általunk nagyrészt elsőnek leközölt s eddig felkutatható képek talán stiláris összevetés alapján hozzá fognak járulni ahhoz, hogy a még lappangó munkákat azonosíthassuk. Hogy ebben az időben önálló szobrokkal is foglalkozott, mutatja a pesti Műegylet 1840-es kiállítására beküldött műveinek leírása is. A már említett három arcképszobron kívül Casagrande itt egy *«Szent János a pusztában, kisdéd nagyságú egész alak márványból és Angelika és Medor, midőn éppen fahéjba készülnek metszeni nevüket»* című szobrokkal szerepel.⁴⁰ Mindkét szobor elveszett vagy lappang. Az Angelika és Medor-csoport kedvenc témája lehetett, mert Pesten most harmadszor mintázza meg. Első megfogalmazásában 1825-ben Milánóban mint önálló csoporttal díjat nyert, majd 1828-ban Trevisóban domborműben újra megmintázza a témát. A műegyleti kiállítás idején (1840) Casagrande már az Uj-piacon levő Derra-házban lakott (ma

³⁹ GEREVICH LÁSZLÓ szerint (id. m. 420. l.) Casagrande a buda—krisztinavárosi templom homlokzatára szoborterveket készített volna. Ezt az adatot az irodalomban másutt nem sikerült meg-

találnom s a templom monografusa SCHOEN ARNOLD sem tud Casagrande budai munkásságáról. (*A budapesti krisztinavárosi templom*. Budapest, 1916.)

⁴⁰ P. I. id. h.

Erzsébet-tér 19. sz.)⁴¹ s tartott fenn műhelyt. Ezen adat az Ullmann-ház reliefjeinek keletkezési idejének meghatározásánál terminus ante quem-ül szolgál. Másrészt tudjuk, hogy Casagrande 1837-ben műhelyében több kész szobrot mutogatott — túlzás lenne azonban ezt gyűjteményes kiállításnak nevezni — melyek között a Parnasszus és a Család (az istenek családja, az Olymposz) is szerepelt. Az Ullmann-ház szobrai tehát 1837—38-ban készülhettek el. 1837-ben Casagrande valószínűleg a terveket vágta a mintákat mutathatta be.

Egri, pesti és vidéki munkái jó hírnevet szerezhettek Casagrandenek s midőn Kopácsy József esztergomi érsek az épülőben levő esztergomi bazilika továbbépítését a negyvenes évek elején szorgalmazza, a külső szobrászi díszítését Casagrandera bízta. Még 1841-ben köt vele szerződést a szentélyfelőli nyugati homlokzat szobordíszének elkészítéséről.⁴² Casagrande a nyugati domlokzat attikáján középen a *Vallás*, két oldalt pedig *Szent István* és *Szent László*, valamint *Szent Péter* és *Szent Pál* apostolok hatalmas méretű (20 láb magas) kőszobrait állította fel. A súlyos szobrok azonban nemcsak mállani kezdtek, hanem a falakat is megrongálták és a járókelők életét fenyegették, ezért 1901-ben Vaszary Kolos hercegprímás eltávolíttatta azokat s helyükbe Kiss Györggyel három könnyebb fémszobrot állíttatott. Az attika számára a megrendelésben szereplő másik két apostol szobrát Casagrande nem készítette el, ellenben a két szélére két kisebb (13 láb magas) *Angyal* alakját faragta. Az angyalfigurák fejei, valamint egy szent magyar király (valószínűleg *Szent István*) (28. kép) és egy *apostolalak* (29. kép) töredékei ma a székesegyház úgynevezett mintatermében vannak. Legkésőbb a *Vallásnak* a többieknél is magasabb csoportozata készült el 1847-ben. A nyugati homlokzatra azonban Casagrande még más, ma is meglevő munkákat készített. A hármasszoboros homlokzat két szélső pillérközében a kötőpárkány felett *Szent István felajánlja a koronát Máriának* (26. kép) és *Szent Lászlót felkéri a keresztshadak fővezéréül* (27. kép) domborműveket helyezte el az attikán levő magyar szent király-ábrázolásoknak megfelelően. A középső pillérközben a homlokzatot csaknem teljes magasságban ki-

⁴¹ Építette Hild József 1838-ban. L. BIERBAUER VIRGIL: *Pesti építőmesterek munkássága 1809—1847*. «Tanulmányok Budapest multjából», I. köt. Budapest, 1932. 87. l. — DOMBI adata (id. m. «Ifjúsági vezető» 404. l.), miszerint Casagrande 1840-ben az Ullmann-házzal szomszédos Derra-, később Nákó-házba (ma a Gresham-palota áll a helyén) létesített

volna műhelyt, téves. Adataink világosan Neuer-Markt-ot emlitenek, nem pedig Donauzeile-t, ahogy a mai Ferenc József-teret akkoriban hívták.

⁴² A két szerződés Esztergomban a székesfőkáptalani magánlevéltárban van. (Structura Basilicae 1839—1865.) — L. EDVI-ILLÉS id. m. 15. és 20. ll., valamint a 76—77. jegyzetet.

töltő félköríves tagolás felső fennmaradó háromszögeiben egy-egy pálmát tartó *Lebegő angyal* domborművét mintázta meg.

Casagrande esztergomi munkái nem tartoznak a mester legszerencsésebb alkotásai közé. Még legsikerültebb a *Szent István felajánlja a koronát* ábrázolás. Az ügyesen komponált jelenetben különösen Mária és a kis Jézus csoportjánál, Mária arcának kifejezésteljes szelid mintázásában lehet távoli klasszikus olasz mintaképeket érezni. A *Szent László*-relief már jóval szárazabb, modorosabb, szkématikusabb. Fejtörédeikeiben pedig viszontlátjuk ugyanazt a patétikus, fellengzős komolykodást, amellyel az egrí székesegyház előtti szobroknál már találkoztunk.

Esztergomi munkássága azonban különösen nagy jelentőséget nyer, ha műhelyében dolgozott nagyszámú magyar szobrászsegédet, tanulóit tekintjük. Itt dolgozott mint tanítvány vagy mint munkatárs a már említett Bauer György és Faragó József. Továbbá: Boldis János, aki egy későbbi pesti műegyleti kiállításon (1844) egy Vergilius-szal szerepel; a székesfehérvári Berstyánszky Béla, kit Casagrande Velencébe is magával vitt később s aki Triesztben letelepedve ott 1863-ig dolgozott; Ferenczy műhelyéből került Casagrandehez Halász László, aki a budai főreáliskola tanára lett; itt voltak még Dulsynszky Tamás, Gál József, Halgass Mátyás, Habel Antal, Kovács József, Molnár Alajos stb., akik javarészt az egyszerű kőfaragósegédségen túl nemigen vitték. A felsorolt nevek száma is mutatja Casagrande műhelyének látogatottságát és fontosságát. A műhely szobrász-iskola vagy akadémia rangig nem jutott el, de Casagrande-nak sem volt szándékában, — bármennyire is magyar-nak érezte és mutatta magát alkotásaiban és írásaiban — hogy mint néhány évvel később honfitársa Marastoni, a magyar művészet intézményes fejlesztésére vállalkozott volna.

★

Casagrande esztergomi munkáival lezárul magyarországi alkotásainak a sora. Meg kell azonban még emlékeznünk három szobortervéről, melyek nemcsak a magyarországi szobrászat alakulása és a századközép előtti helyzete, hanem Casagrande művészete szempontjából is fontosak.

Ferenczy István a harmincas évek végén veti fel egy *Mátyás-emlék* eszméjét. A közönség a tervet eleinte nagy lelkesedéssel fogadja s főleg Pest-megye támogatja a művészt. A lelkesedés csakhamar lelohad a józanabb elgondolások következtében, bár sokáig még nem kerül le a napirendről. Széchenyi 1840-ben kikel a terv ellen «100,000 forint jó

volna por és sár ellen...»⁴³ A vitát Ferenczyvel Fáy István gróf élesíti ki 1842-ben, megemlítve Casagrande kiválóságát. Ferenczy erre vádaskodik s azt állítja, hogy Casagrande munkái azért sikerülnek, mert egy volt saját tanítványa (Herbinger Ferenc) dolgozik ott. Válasz erre több részről is beérkezik. Fáy ismét Casagrandet dicséri, Casagrande pedig elég erős hangon védekezik Ferenczy személyes támadása ellen. Mayer István kanonok is beleszól a vitába s megírja Ferenczy esztergomi mellőzésének okait.⁴⁴ A vita aztán lassan elhalkult, főleg anyagiak hiányában, másrészt pedig sem az udvar, sem a főrendek nem nézték jó szemmel a tervet. Casagrande azonban még továbbra is foglalkozott a gondolattal s hat alternatív tervet is készített az emlékműhöz. A terveket Perlaszka Domokos rézbe metszette s a «Honderű» és az «Életképek» 1844. évi mellékleteiként nyomtatásban is megjelent néhány. Casagrande az ügy érdekében egy névtelen röpiratot is bocsát ki 1844-ben Egerben «Ajánlat a' Magyarországon Hunyadi Mátyás emlékének felállítására czélzó egyesülethez» címmel⁴⁵ A terveken (30—32. kép) az építészeti részt Wagner pesti építész rajzolta s az architektórikus elemeket a szobrászi megoldás hátrányára erősen kihangsúlyozta. A tervek ebben a formában inkább valami görög templom vagy mauzoleum, semmint szobrászati emlékmű benyomását keltik. A sajtónak Ferenczy terveivel ellentétes és tehetségében sem bízó része azonban nagy elismeréssel adózott Casagrande terveinek. Miután azonban az egész ügy kudarcot vallott, Casagrande tervei is mint művészettörténeti érdekességek maradtak csak fenn.⁴⁶

1847-ben *József Nádor-emlékszobor* ügye került napirendre. Noha a szükséges összegnek még csak csekély része gyűlt össze, máris megindultak a tervezgetések. Megalakult a József-emlékegylet s egyes tagjai néhány szobrasszal érintkezésbe is léptek a szobor-terv elkészítése érdekében. Általános lett a kapkodás s e zűrzavar közepette Casagrande is szót kért, s bizonyára barátai biztatására a József-emlékegylet figyelmébe ajánlotta magát a döntés előtt. Nyílt levele, mely a «Honderű»-ben

⁴³ BARTFAI SZABÓ id. m. 593. l.

⁴⁴ FÁY ISTVÁN: *Mátyás király emlékéit nem lehet abban hagyni. «Századunk» 1842. 42. sz. — FERENCZY válasza és rágalmazása u. o. 50. sz. — FÁY viszontválasza u. o. 52. sz. — CASAGRANDE válasza u. o. 54. sz. — MAYER ISTVÁN cikke: *Casagrande Márk és Herbinger Ferenc esztergomi működése u. o. 54. sz. — V. ö. BARTFAI SZABÓ id. m. 594—596. ll. és a megfelelő jegyzetek.**

⁴⁵ Eger, 1844. Érseki Lyceum Nyomdája. — Casagrande az «Életképek» 1844. I. 162. l.-n is foglalkozik a kérdéssel.

⁴⁶ A tervek közül kettőt MELLER SIMON is leközöl (*Ferenczy István élete és művei.* Budapest, 1906. 308—309. ll.). — Az általunk leközölteken kívül még egy metszetet ismerünk, mely a 30. képünkön közölt vázlat csekély változtatású variánsa. (Budapest Székesfőváros Történeti Múzeumának gyűjteményében.)

jelent meg,⁴⁷ bizonyára Majer István tolla alól került ki, de azért egy részét mint a művészre és a korra is igen jellemzőt, a következőkben adjuk :

«Több mint évtizede, hogy Magyarországbán lakván, szemtanuja vagyok, mily óriási léptekkel haladott e szép hon a jobb és tökéletesb eszménye felé ; és fölfogom, mennyire érzi és siratja a haza vesztését a bold. nagy Nádorban, ki mindenütt boldogító géniuszként volt jelen a haza mindennemű érdekeinél. E nagy szellem s a haza hálája igénylik, hogy emlékbén lássa az utókor annak nagyságát, s a honnak irántai szeretetét. De épen e szellemnagyság, épen e honhála és szeretet igénylik ismét, hogy az emlék, mellynek állítására olly elragadtatással alakult a tisztelt József-emlékegylet, remek legyen.

Alulírt, kit e szép hon több mint évtizede ápol keblében, polgári kötelességének ismeri, szóval és tettel járulni a tervezett emlék művészi becsének lehető fokosításához. Az emlékegylet keletkezte óta komolyan gondolkodtam e tárgy fölött s részint készen állanak néhány rajzaim, mások munkában vannak, melyeket könyvomatokban egy röpirat kíséretében szándékozom legközelebb a József-egylet magaslelkű pártolói és az egész nemzet elé terjeszteni, hogy a mélyen tisztelt egylet bölcsességénél fogva, ha tervrajzaimban valami elfogadható lesz, azt a tervezett emlék tökélyesítésére fordítani kegyeskedjék... Én nagy szerencsémnek tartandom mindig, ha bármi hasznost és szépet művelhetek ez országban, melyet mint második hazámat szeretek, tisztellek. Az emléket tárgyazó röpiratom, hozzá mellékelt rajzaimmal, hiszem nemsokára a nemzet kezeiben leend».⁴⁸

Ezideiglen sem a nyílt levélben említett röpiratot, sem pedig az emlékműhöz készített terveit nem ismerjük. Mint annyi más magyar szobor-terv, ez az emlékmű sem valósult meg akkoriban. A gyűjtés befejezése előtt komoly megbízásról szó sem lehetett, a gyűjtést pedig a szabadságharc akadályozta meg egyidőre. Később Halbig József tervét fogadták el és ez a terv került kivitelre is.

Még egy terve van Casagrandenak, mely a szabadságharc alatt az olasz szobrász szolidaritását bizonyítja. Az 1848. márciusi események hatása alatt egy *Szabadság-emlékmű* tervezete vetődött fel. Casagrande természetesen résztvett az előkészületekben s tervet is készített, amely nyomtatásban is megjelent.⁴⁹ Fekvő oroszlánokkal díszített talpazat

⁴⁷ «Honderű», 1847. I. 339—340. ll.

⁴⁸ A részletet SZENDREI—SZENTIVÁNYI alapján idézzük (id. h.).

⁴⁹ Közölte a kassai «Képes Ujság» 1848. — V. ö. *Adatok művészetünk történetéhez.* «Művészet», 1907. 137. l.

közepén emelkedik az oszlop, melynek tetején a bilincseit letépő Hungária alakja áll. Az oszlopot vízszintesen három zónára osztja. Fasces-re emlékeztető oszlopokkal tagolva a két alsó zónában 6—6 allegórikus alakot helyez el, akik a szabadságharc 12 pesti pontját példázzák. Az oszlop felső részén dombormű fut körbe, mely a szabadság kivívásának egyes eseményeit folyamatosan ábrázolja. A rajz, amelyet az újság közöl, kissé ügyetlen s ebben inkább a vidéki metsző rajzkészségének fogyatékoságát, semmint Casagrande tervének elégtelenségét kell keresnünk. A jelenetes reliefekkel és allegórikus alakokkal díszített oszlop mintaképét a római antik művészetben találjuk meg s Casagrande is innen vette az ihletést, míg szellemi kompozíciójában a szabadságharc törekvéseinek és a magyarság ügyének teljes megértése mutatkozik. A terv, amint tudjuk, semmilyen formában sem kerülhetett kivitelezésre a szabadságharc szomorú vége miatt. Casagrande gondolata azonban még terv formájában is nemcsak a magyar szabadságot, hanem a magyar-olasz együttműködést és a római hagyományoknak Magyarországon való továbbélését szimbolizálja.

Casagrande magyarországi működése a XIX. századi magyar művészet szempontjából igen fontos. Alkotásai a magyar művészet körébe szervesen beletartoznak. Nem érezzük azt, hogy idegen művész készítette azokat, hanem amint mesterük érzésben magyarrá vált, úgy alkotásaiban is magyarság latin hagyományai élnek tovább.

PÁLINKÁS LÁSZLÓ